

Endringar i førdedialekten

av Ola Sølvsberg

1 Innleiing

Som hovudfagsstudent i nordisk ved Høgskolen i Agder, har eg kartlagt talemålet til vaksne og unge i Førde i Sogn og Fjordane. Førde kommune er sidan 1997 ein bykommune, og har i overkant av 10 000 innbyggjarar, dei aller fleste bur i tettstaden Førde. Frå 1965 har folketalet auka jamt og mykje, frå om lag 3500 til dagens folketal. Dette gjer at Førde er den tettstaden i Noreg som har hatt den største relative veksten i innbyggartalet dei siste 10–15 åra. Den geografiske plasseringa gjer at Førde er eit naturleg sentrum for mange av dei som bur i Sunnfjord, og for nokre av dei som bur i Nordfjord og Sogn. Eit resultat av denne sentrumsfunksjonen er at Førde dei 4 siste åra har vore den kommunen i Noreg med størst handel per innbyggjar. I forhold til andre byar er avstanden kort til den jamstore nabobyen Florø (1 time med bil), men med lengre avstand til større byar som Bergen (3–4 timar), Oslo (7–8 timar) og Ålesund (4–5 timar).

Det at Førde-samfunnet ser ut til å utvikle seg mot eit heterogent bysamfunn med stor tilflytting, gjer at forholda ligg til rette for endringar i den tradisjonelle førdedialekten. Er det i ferd med å danne seg eit eige bymål i Førde som skaper eit språkleg skilje mellom førdeungdommen og dei vaksne, og mellom ungdommen i sentrum og ungdommen frå bygdene rundt sentrum? Og viss førdedialekten blir påverka av andre bymål,

kva for byar og dialektar er det som påverkar talespråket i Førde?

2 Om hovudoppgåva – resultat

For å finne ut noko om kva for språklige variablar som er i endring i Førde, gjorde eg eit pilotprosjekt der eg samanlikna talespråket til to unge førdianarar med talespråket til ei vaksen kvinne med tradisjonell førdedialekt. Etter denne jamføringa valte eg ut seks språklige variablar som eg ville studere nøyare. I hovudgranskinga intervjuar eg 10 unge informantar (16–17 år) som sjølve meinte at dei snakka typisk førdedialekt, og som hadde butt i Førde sidan dei var 2–3 år gamle. Seks vaksne informantar (48–94 år) vart òg intervjuar, og desse var typiske dialektbrukarar i sine aldersgrupper. I intervjuar skaffa eg meg materiale til den språklige analysen, men eg var òg interessert i å diskutere årsaker til språkendringar hos informantane. Den faktiske språkbruken har eg prøvt å sjå i lys av informantane sine medvitne og umedvitne haldningar til språk og språkbruk. Dei seks språklige variablane gav desse resultatata:

a. Palatalisering : Ikkje palatalisering

Den “nye” førdedialekten har ikkje *palatalisering*, verken av *alveolarar* eller av *velarar i innlyd*. Der den tradisjonelle førdedialekten har former som /mannj/, /ballj/, /skojen/ og /'takje/ (tonem 1), heiter det i dag /mann/, /ball/, /skogen/ og /'take/.

b. Dativ : ikkje dativ

Dativ er ikkje i bruk blant unge brukarar av førdedialekten, men det er enno råd å finne restar av levande dativbruk blant eldre førdianarar.

c. Uttalen /-ld/, /-nd/ og /-ng/ : /-ll/, /-nn/ og /-ŋ/

Uttalen av lydkombinasjonane /nd/ og /ng/ er stabile. Både den tradisjonelle og den nye førdedialekten har klar overvekt av former utan *assimilasjon* av /nd/, t.d. /sand/.

Både dei vaksne og dei unge informantane vekslar mykje mellom uttalen /ng/ og den assimilerte forma /ŋ/, slik at det blir vanskelig å seie om den nye førdedialekten har anten/ng/ eller /ŋ/. Gutane og mennene bruker flest former med /ng/, medan jentene og kvinnene bruker eit fleirtal av assimilerte former, t.d. /sæŋ/. Når det gjeld lydkombinasjonen /ld/, er det slik at den nye førdedialekten ser ut til å halde på den ikkje-assimilerte uttalen, t.d. /kvæld/, men ikkje så gjennomført som i den tradisjonelle førdedialekten. For dei 3 lydkombinasjonane /ld/, /nd/ og /ng/ er det samla sett ein tendens til at dei assimilerte formene spreier seg i førdedialekten, t.d. /kvæll/, /lann/ og /riŋ/.

d. Svarabhaktivokal : ikkje svarabhaktivokal (i 3 kategoriar)

Bruk av svarabhaktivokal finn ein no berre i *presens av sterke verb*, t.d. /'grevel/ (tonem 1), men også i denne kategorien er svarabhaktivokalen mindre i bruk enn før.

Innskotsvokalen er altså forsvunnen frå *sterkt bøygde adjektiv*, t.d. /ein 'fine mann/ → /ein fin mann/, og frå *maskuline substantiv, ubunden form eintal*, t.d. /ein 'bile/ → /ein bil/.

e. *de* – *døkke* : *døkke* – *døkke*

Ein språklig variant som har forsvunne frå den tradisjonelle førdedialekten, er forma /de/ som *personlig pronomen, 2. person fleirtal, subjektform*. Denne forma har blitt erstatta med /døkke/, slik at /døkke/ no blir brukt både som subjekt- og objektform.

Både unge og vaksne føradianarar kan t.d. seie: /kann døkke ta me døkke litt mat?/.

f. Rulle-r : skarre-r

Eit språkdrag som *ikkje* har endra seg, er uttalen av *r*. Framleis er det slik at rulle-r er den vanligaste varianten i Førde, i staden for 'utfordraren' skarre-r. Tre av dei 19 informantane brukte skarre-r.

Andre resultat

I tillegg til desse seks språkvariablane var det enkelte andre tendensar i utviklinga av førdedialekten. Desse språkdraga har eg ikkje granska systematisk, men eg fikk likevel eit godt inntrykk av at det var enkelte 'nye' språkdrag som var på veg inn i talemålet til dei unge.

Eit slikt nytt språkdrag i førdedialekten er bøyingsformene av sterke verb i presens. Nokre verb får tradisjonelt omlyd i denne kategorien, t.d. *å komme* – *kjem*, *å grave* – *grev*. I den tradisjonelle førdedialekten er det alltid omlyd av slike verb i presens, i tillegg til svarabhaktivokal, slik: /'kjeme/, /'greve/ (tonem 1). No i 1998 vekslar ungdommane mellom desse tradisjonelle formene og former *utan* omlyd, t.d. /'kåmme/, /'grave/.

Eit anna nytt språkdrag er at mange verb som tidligare tilhørde dei sterke verbklassane, no blir bøyde som svake verb. Døme: /å lese – las/ blir til /å lese – leste/, /å bære – bar/ blir til /å bære – bærte/ o.l.

Ei fonologisk nyutvikling i førdedialekten er overgangen frå /kj/-lyd til /sj/-lyd. Dei aller fleste ungdommane brukte denne /sj/-lyden i samanhengar der det tradisjonelt har vore /kj/, sjølv om dei var merksame på at det ofte vart oppfatta som 'feil' språkbruk. Denne utviklinga er vanlig i ungdomsspråk i fleire byar og område i Noreg, t.d. i Bergen og Oslo.

3 Årsaker til endringane i førdedialekten

Alle dei språkendingane eg har funne, mellom dei vaksne og dei unge i Førde, kan forklarast med *indre årsaksfaktorar*, som oftast *analogi* og *regelavgrensing*. Når språkutviklinga i Førde

går såpass raskt som ho gjer no, heng det trulig saman med at dei ytre samfunnsforholda, som har endra seg raskt og mykje dei siste tiåra, verkar som katalysatorar i språkutviklinga. Det store talet på tilflyttarar er ei særleg viktig årsak til dei skilnadene som finst mellom talemålet til dei vaksne og dei unge i dette språksamfunnet.

I Førde må ein trulig òg legge stor vekt på dei indre årsaksfaktorane når ein skal forklare språkutviklinga. Grunnen til det er at det ikkje er noko nærliggande bymål som dominerer i påverknad på førdedialekten, Bergen er 3–4 timars reise unna, og bergensdialekten skil seg sterkt frå den tradisjonelle førdedialekten. Det er trulig rett å seie at dei indre faktorane styrer *retninga* i språkutviklinga, medan dei ytre faktorane avgjer farten på og omfanget av språkendingane. Ein enkelt ytre faktor som har mykje å seie, er den auka mobiliteten i samfunnet. I dag er den sosiale og geografiske mobiliteten større enn nokon gong før, og spesielt i Førde sentrum har det vore stor tilflytting dei siste tiåra.

I intervjuet med informantane prøvde eg å finne ut noko om haldningane som informantane hadde til forholdet mellom sitt eige talemål og omgrepet *modernitet*. Dei vaksne meinte at Førde framleis var eit tradisjonelt bygdesamfunn, som ikkje skilde seg noko særleg frå områda ikring. Dei unge meinte derimot at deira eige sentrumsmål var meir moderne enn den tradisjonelle førdedialekten og dei nolevande dialektane i kommunane rundt Førde. Desse fikk karakteristikkar som gammaldags språk, grautmål og bondespråk. Men i eit litt større perspektiv måtte ungdommane innrømme at i forhold til t.d. oslodialekt og bergensdialekt vart nok den 'nye' førdedialekten sett på som tradisjonell og gammaldags. Blant dei unge var det dessutan tydelig at det var oslodialekt eller normalisert austnorsk som var den målforma som hadde størst prestisje, og det kan vere noko av grunnen til nokre av språkendingane i Førde, m.a. /sj/-lyd for /kj/ og presensformer av sterke verb utan omlyd.

Framtidsutsikter

For Førde sin del er det nok rett å seie at utviklinga går i retning av eit regionalt nordvestlandsk talespråk, med innslag av austnorske ordformer (leksikalske former). Både empiri og teori peiker mot at områda rundt Førde sentrum tar etter den same utviklinga som ser ut til å gå føre seg i den "nye" førde-dialekten.